

SURXON VOHASIDA MUQADDAS QADAMJOLARINING DINIY-MA'NAVIY HAYOTDAGI O'RNI

Jalilova O'g'iloy Abduqodir qizi

Surxondaryo viloyati Jarqo 'rg'on tumani 5-sonli

maktabi tarix fani o'qituvchisi

<https://orcid.org/0009-0002-0408-444X>

UDK: 94(575.1)

Annotatsiya: Ushbu maqolada Surxon vohasida sahobalar nomi bilan bog'liq ramziy va tarixiy ziyoratgohlarning diniy-amaliy hayotdagi o'rni tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida Angor, Sherobod, Oltinsoy, Uzun kabi tumanlarda joylashgan Sa'd ibn Abi Vaqqos, Abdurahmon ibn Avf, Xo'ja Hasan Ilg'oriy, Oq Ostona bobo kabi ziyorat maskanlarining shakllanish tarixi, ular bilan bog'liq xalq e'tiqodlari va marosimlari o'rganilgan. Ziyoratchilar tarkibi, haftalik tashriflar soni, ayollar, yoshlar, shifo izlovchilar va niyat egalari orasidagi ijtimoiy-diniy faoliyat namoyon bo'lgan. Shuningdek, mazkur qadamjolarining xalq orasida ruhiy taskin, davo, baraka va saodat timsoli sifatida tutgan o'rni ilmiy jihatdan yoritilgan. Ziyorat amaliyotlarining milliy qadriyatlar, marosim madaniyati hamda sog'lom e'tiqod shakllanishiga ta'siri tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: Surxon vohasi, ziyoratgoh, sahoba qadamjosi, diniy e'tiqod, xalq marosimlari, ramziy qabr, Abdurahmon ibn Avf, Sa'd ibn Abi Vaqqos, Oq Ostona bobo, ziyoratchilar an'anasi.

Аннотация: В данной статье анализируется роль символических и исторических мест паломничества, связанных с именами сподвижников в Сурханском оазисе, в религиозной и практической жизни. В ходе исследования была изучена история формирования таких мест паломничества, как Саад ибн Аби Ваккас, Абдурахмон ибн Ауф, Ходжа Хасан Илгори и Ак Астана Баба, расположенных в таких районах, как Ангор, Шерабад, Алтынсой и Узун, а также связанные с ними народные верования и обряды. Были выявлены состав паломников, количество еженедельных посещений, общественно-религиозная

активность среди женщин, молодежи, ищущих исцеления и имеющих намерения. Также была научно освещена роль этих мест в жизни народа как символа духовного утешения, исцеления, благословения и счастья. Проанализировано влияние паломнической практики на формирование национальных ценностей, ритуальной культуры и здоровых верований.

Ключевые слова: Сурханский оазис, место паломничества, могила сподвижников, религиозные верования, народные обряды, символическая могила, Абдурахман ибн Ауф, Саад ибн Аби Ваккас, Ак Астана Баба, паломническая традиция.

Abstract: This article analyzes the role of symbolic and historical pilgrimage sites associated with the names of the companions in the Surkhan oasis in religious and practical life. During the research, the history of the formation of pilgrimage sites such as Sa'd ibn Abi Waqqas, Abdurahmon ibn Auf, Khoja Hasan Ilgori, and Ak Astana Baba, located in districts such as Angor, Sherabad, Altinsoy, and Uzun, as well as the folk beliefs and rituals associated with them, were studied. The composition of pilgrims, the number of weekly visits, socio-religious activity among women, youth, healing seekers, and those with intentions were revealed. The role of these places among the people as a symbol of spiritual comfort, healing, blessing, and happiness was also scientifically illuminated. The impact of pilgrimage practices on the formation of national values, ritual culture, and healthy beliefs was analyzed.

Keywords: Surkhan oasis, pilgrimage site, Companions' grave, religious beliefs, folk rituals, symbolic grave, Abdurrahman ibn Awf, Sa'd ibn Abi Waqqas, Ak Astana Baba,

pilgrim tradition.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION). O‘zbekiston hududi qadimdan turli diniy e‘tiqodlar, marosimlar va qadriyatlar shakllangan muqaddas maskanlardan biridir. Islom dini kirib kelganidan so‘ng bu hududda sahobalar, avliyolar va allomalarga nisbat berilgan qadamjolar, maqbaralar va ziyoratgohlar keng tarqaldi. Surxon vohasi ham ana shunday diniy-ma‘naviy muhitga boy hudud sifatida ajralib turadi. Bu vohada sahobalar nomi bilan bog‘liq uch xil ziyoratgohlarning mavjudligi — Sa‘d ibn Abi Vaqqos, Abdurahmon ibn Avf, Abu Hurayra va Xo‘ja Hasan Ilg‘oriy kabi islom tarixida muhim o‘rin tutgan shaxslar sha‘niga barpo etilgan maskanlar — xalq e‘tiqodining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Mazkur ziyoratgohlarning ayrimlari haqiqiy tarixiy shaxslar qabrlari bilan bog‘liq bo‘lsa, boshqalari ramziy qadamjolar shaklida shakllangan. Ular asrlar davomida mahalliy aholi uchun nafaqat ibodat va duo maskani, balki ruhiy tasalli, shifo, baraka va niyatlar ijobat bo‘ladigan muqaddas joy sifatida e‘zozlanib kelinadi. Ayniqsa, Angor, Sherobod, Oltinsoy, Uzun kabi tumanlarda joylashgan ushbu ziyoratgohlar avloddan-avlodga o‘tib kelayotgan diniy-amaliy urf-odatlar, xalqona marosimlar va psixologik ehtiyojlarning yaqqol ifodasidir.

Bugungi kunda ham ushbu qadamjolar aholi hayotida faol diniy va madaniy markaz sifatida saqlanib qolmoqda. Ular haftalik va mavsumiy ziyoratlar, mushkulkushodlar, nazrlar, shifo izlash marosimlari, Qur‘on tilovatlari, hayit va xotira kunlariga xos diniy-amaliy tadbirlarning o‘tkazilishida muhim o‘rinni egallaydi. Bu jarayonlar Surxon vohasida diniy qadriyatlarning saqlanishi, milliy an‘analalar bilan uyg‘unligi va zamonaviy e‘tiqod tizimiga ta‘sirchanligi bilan ahamiyatlidir.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi Surxon vohasidagi sahobalar qadamjolarining diniy-ma‘naviy hayotdagi o‘rnini ilmiy asosda yoritish, ularning shakllanish jarayoni, funksiyasi va ijtimoiy ahamiyatini tahlil qilish

zarurati bilan belgilanadi. Shu asosda maqolada mavjud manbalar va kuzatuvlar asosida ushbu ziyoratgohlarning tarixiy ildizlari, amaliy vazifalari hamda ularning bugungi jamiyatdagi ahamiyati yoritiladi.

Surxon vohasidagi sahobalar nomiga nisbat berilgan ziyoratgohlarning shakllanishi, ularga doir rivoyatlar va ziyoratchilik amaliyoti haqida yozma va og‘zaki manbalar asosiy ilmiy tayanch sifatida xizmat qiladi. Arshavskaya, Rtveladze va Hakimovning “Средневековые памятники Сурхандарьи” (1982) asarida vohadagi tarixiy yodgorliklarning kelib chiqishi, o‘rta asrlarga oid diniy va arxeologik obyektlar haqida ma‘lumotlar bayon etilgan. Bu tadqiqot sahobalar qadamjolari bilan bevosita bog‘liq bo‘lmasa-da, hududdagi qadimiy ziyorat maskanlarining tarixiy kontekstini belgilashda muhim manba hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLARI (ЛИТЕРАТУРА И МЕТОДОЛОГИЯ / METHODS). Mahalliy tadqiqotchilardan Mirza Pardayevning “Oltinsoy ziyoratgohlari” (2003) nomli to‘plami ziyorat joylarining rivoyatlar, xalq tasavvurlari va diniy marosimlar asosidagi tasvirini beradi (15–16; 23–24-betlar). Bu asarda Sa‘d ibn Abi Vaqqos, Abdurahmon ibn Avf va boshqa sahobalarga nisbat berilgan qadamjolar haqida mahalliy e‘tiqodlar yoritilgan.

2022–2024 yillarda Angor, Oltinsoy va Uzun tumanlarida olib borilgan dala yozuvlari ziyoratchilar tarkibi, tashrif vaqti, niyatlar turi, gender va yosh jihatlarini, e‘tiqodiy motivlar haqida amaliy materiallar to‘plash imkonini berdi. Aynan dala tadqiqotlari mavjud yozma manbalardagi tafsilotlarni to‘ldirish va zamonaviy holatni yoritishda asosiy ilmiy manba vazifasini bajargan.

Tadqiqot davomida mavzuni kompleks yoritish maqsadida bir nechta ilmiy-uslubiy yondashuvlar qo‘llanildi:

1. Etnografik kuzatuv — Angor (2022), Oltinsoy (2023) va Uzun (2024) tumanlaridagi sahoba qadamjolarida bevosita kuzatishlar olib borildi. Ziyoratchilar harakati, marosimlar, nazr va niyat amaliyotlari joyida o‘rganildi.

2. Og‘zaki tarix (oral history) usuli —

mahalliy oqsoqollar, ziyoratgoh mas'ullari, eshonlar va ziyoratchilar bilan suhbatlar o'tkazilib, rivoyatlar, tarixiy xotira va marosim mazmuni yozib olindi.

3. Deskriptiv (tasviriy) yondashuv – har bir ziyorat maskanining joylashuvi, tashriflar soni, diniy amaliyotlari, ziyoratchilar tarkibi va ijtimoiy funksiyasi tizimli tarzda qayd etildi.

MUHOKAMA (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION). Surxon vohasi – qadimiy tarixiy maskan bo'lib, Islom dini kirib kelganidan so'ng butun mintaq bo'ylab turli diniy e'tiqodlar va amaliyotlar sinkretik tarzda uyg'unlashgan. Hududda nafaqat mahalliy allomalar va avliyolar qabrlari, balki Islom tarixining ulug' shaxslari – Payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v.)ning sahobalari sharafiga barpo etilgan ramziy qadamjolar silsilasi ham mavjud. Ushbu ziyoratgohlar mahalliy aholi uchun shunchaki tarixiy obyekt emas, balki faol diniy, madaniy va psixologik markazlar hisoblanadi. Aholi bu joylarga sahobalar ruhiga hurmat bajo keltirish, shuningdek, kundalik hayotdagi muammolarga ruhiy yengillik, shifo, baraka va niyat ijobatini topish umidida tashrif buyurishadi.

Tadqiqot doirasida Angor, Sherobod, Oltinsoy va Uzun tumanlarida joylashgan, bir nechta sahobalar – Sa'd ibn Abi Vaqqos, Abdurahmon ibn Avf, Abu Hurayra – hamda mahalliy avliyo Xo'ja Hasan Ilg'oriy (Bo'ri Xalifa Bobo) nomlari bilan bog'liq ramziy qadamjolar tizimli ravishda tahlil qilindi. Bu ziyoratgohlar o'ziga xos amaliyotlar va diniy motivlar bilan ajralib turadi.

Sa'd ibn Abi Vaqqos (r.a.) nomi bilan bog'liq uch xil ziyoratgohning mavjudligi bu ulug' sahobaga bo'lgan ehtiromning kuchliligi va e'tiqodning geografik tarqoqligini ko'rsatadi. Ushbu qadamjolar funksional jihatdan ko'proq shifo va hayotiy muammolarga yechim topishga ixtisoslashgan.

Angor tumanidagi bu maskan ming yillar davomida mavjud bo'lib keladi [4]. Ziyoratning eng xarakterli jihati – bu yerdagi chillaxonalaridir. Qadimdan qolgan bu amaliyotlar Islom dini bilan uyg'unlashib, unga yangicha ma'no bergan. Aholi farzand, baxt, kasalliklarga davo so'rab kelishadi. Ayniqsa, badanga so'gal, yara chiqqanlar

uchun bu joy muqaddas shifo manbai hisoblanadi [4]. Xalqona marosimlardan bo'lgan mushkulkushodlar o'tkazish, asosan, baxti ochilmagan qizlar tomonidan amalga oshiriladi, bu esa ziyoratning ijtimoiy-psixologik tasalli berish funksiyasini yaqqol ko'rsatadi.

Oltinsoy tumanidagi Sa'd ibn Abi Vaqqos qadamjosining amaliyoti ancha murakkab motivlarga ega [5]. Bu yerga asosan ruhiy zaifliklar, tushida qo'rqanlar, jinga chalinganlar, asab kasaliga yo'liqqanlar keladi [5]. Bu, ziyoratgohlarning zamonaviy tibbiyot yetib bormagan yoki mahalliy aholi tomonidan qabul qilinmagan muammolarni diniy-amaliy yo'l bilan hal qilishga urinish ekanligini bildiradi. Qabrdagi besh panja ramziy belgisi ziyoratchilarga niyatlarining ijobat bo'lishiga bo'lgan kuchli ishonchni singdiradi [5].

Sherobod tumanidagi ziyoratgohning tarixiy ildizlari Atoulla Eshon Mirxaybarga borib taqalsa-da, u XVI asrdan beri sahoba Sa'd ibn Abi Vaqqos qadamjosi sifatida e'tirof etilgan [1:110-112]. Bu holat xalq e'tiqodining egiluvchanligi va muqaddaslashtirish jarayonida tarixiy shaxslarni Islom tarixining ulug'vor shaxslari bilan bog'lash tendensiyasini namoyish etadi.

Oltinsoy tumanidagi Xo'jai Pok ziyoratgohining asosiy jozibasi uning shifobaxsh suvidir. Bu suv tarkibida fosfor, oltingugurt, temir, tuz va boshqa minerallar borligi aniqlangan bo'lib [3:15-16], bu holat diniy e'tiqodni tabiatning mo'jizasi bilan bog'lashga imkon beradi. Ziyoratga keluvchilar (yozda haftasiga 4000-5000 kishi) bu suvni bosh, bel og'rig'i, teri va asab kasalliklari kabi jismoniy xastaliklarga davo deb biladi [3:15-16]. Ziyoratchilarning ommaviy kelishi (o'rganilgan qadamjolar ichida eng yuqori ko'rsatkich) bu joyning viloyatlararo diniy turizm markazi sifatidagi ahamiyatini mustahkamlaydi.

Angordagi Abdurahmon ibn Avf qadamjosi esa asosan tuman miqyosida bo'lib, ziyorat motivlari ko'proq Qur'on tilovati, sadaqa berish va Hayit kunlari kabi xotira tadbirlarini o'tkazishga yo'naltirilgan [2].

Oq Ostona bobo ziyoratgohiga keluvchilarning asosiy e'tiqodiy motivi

farzand so‘rash, baxti ochilmagan qizlar va ishi yurishmagan kishilarning muvaffaqiyatga erishishi bilan bog‘liq [2]. Ayniqsa, qizlarning maqbarani supurish marosimi, diniy ibodatga kirib kelgan xalqona-maishiy amaliyot bo‘lib, bu harakat orqali o‘z taqdiridagi "kir"larni tozalash, baxt yo‘lini ochish ramziy ma‘nosini anglatadi.

Ziyoratgoh yaqinidagi chillaxonalar [2], qadimda ziyoratchilarning 40 kun davomida toat-ibodat bilan mashg‘ul bo‘lganligi haqidagi ma’lumotlar, bu maskanning shunchaki ziyorat joyi emas, balki chuqur ruhiy poklanish, o‘zlikni anglash va ma’naviy yangilanish markazi bo‘lganini ko‘rsatadi.

Oltinsoy tumanidagi Xo‘ja Hasan Ilg‘oriy sharafiga qilingan qadamjosiga (Bo‘ri Xalifa bobo) ziyoratchilarning e‘tiqodi, ayniqsa, yaralarning piri deb ishonilgan shaxsning qabr tuprog‘idan olib, yaralarga malham qilish amaliyotida namoyon bo‘ladi [3:23-24]. Bu amaliyot “tuproqdan shifo” topishga bo‘lgan ishonch, islomdan oldingi davrdan qolgan tabiatga sig‘inish elementlarining islomiy pardada yashashi hisoblanadi. Ziyoratga asosan turli yaralar, teri kasalliklari, pes va bez turish kabi xastaliklardan shifo izlab kelinadi

[2].

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION). Yurtimizda mavjud muqaddas ziyoratgohlar, maqbaralar, qadamjolar diniy va milliy qadriyatlardan sanaladi. Mazkur joylardagi amallar ham o‘zining milliy, diniy, psixologik hamda tarixiy ildizlariga ega. Ularni ilmiylik asosida chuqur o‘rganish yurtimiz ma’naviy hayotining yuksalishiga, xalq orasidagi ayrim salbiy odatlarga barham berilishi, shu bilan birga ijobiy xislat va urf-odatlarining shakllanishiga yordam beradi. Shuningdek, o‘sib kelayotgan yosh avlod ongida sog‘lom e‘tiqod, to‘g‘ri dunyoqarash, allomalarimiz merosiga nisbatan mehr-muhabbat his-tuyg‘ularini tarbiyalashga xizmat qiladi.

Surxon vohasi qadim-qadimdan qancha-qancha tarixiy voqealarni boshidan o‘tkazgan. Bu yurtda el orasida mashhur bo‘lgan tarixiy shaxslar, allomalar, avliyolar, sufiylar yashab o‘tishgan. Ularning qabrlari ustiga hurmatlari uchun maqbaralar, xonaqohlar qurilgan. Aziz avliyolarning mozorlarini, qabristonlarni ziyorat qilib turish Islom dinida savob ish sanaladi.

ADABIYOT VA MANBALAR RO‘YXATI (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES):

1. Аршавская З.А., Ртвеладзе Э.В., Хакимов З.А. Средневековые памятники Сурхандарьи. — Т.: Издательство литературы и искусство имени Г. Гулам, 1982. — С. 110-112.
2. Jo‘rayeva S. N. Surxondaryodagi muqaddas ziyoratgohlarning aholi diniy-ma’naviy hayotidagi o‘rni. Tarix fan. nomz. diss. — Toshkent, 2009. 182 — b.
3. Pardayev M. Oltinsoy ziyoratgohlari. Ona qishlog‘im. — Toshkent: Yozuvchi nashriyoti, 2003. — B. 15–16, 23–24.
4. Dala yozuvlari. Angor tumani, 2022-yil.
5. Dala yozuvlari. Oltinsoy tumani, 2023-yil.
6. Dala yozuvlari. Uzun tumani, 2024-yil.